

## Z DZIEJÓW LUCHOWA DOLNEGO

**Luchów Dolny** – wieś położona w województwie lubelskim, powiecie biłgorajskim, gminie Tarnogród. Geograficznie Luchów Dolny położony jest na południowo – zachodniej części gminy Tarnogród, nad rzeką Luchówka, dopływem rzeki Złotej. Położenie wsi określają współrzędne geograficzne: 50°19' szerokości geograficznej północnej i 22°38' długości geograficznej wschodniej. Luchów Dolny znajduje się w obrębie Płaskowyżu Tarnogrodzkiego, będącego częścią Kotliny Sandomierskiej. Miejscowość ma charakter „jednolicówki”, jedynie kilka domów rozmieszczonych jest poza główną drogą powiatową nr 2937, która w kierunku zachodnim prowadzi na Podkarpacie do gminy Kuryłówka, a na wschód do drogi wojewódzkiej nr 835. Luchów Dolny sąsiaduje z wsiami województwa podkarpackiego: Jastrzębiec, Brzyska Wola, Słoboda, Szegdy, a od wschodu z wsią Luchów Górny w województwie lubelskim. Układ komunikacyjny Luchowa Dolnego jest taki, że bliżej jest do stolicy sąsiedniego województwa podkarpackiego Rzeszowa (68 km), niż do Lublina (120 km), podobnie jest z odległościami do miast powiatowych, do Biłgoraja jest 31 km, a do Leżajska 21 km.

Pierwsza wzmianka o Luchowie pochodzi z roku 1565, gdy za wsią Ożanna istniało łowisko Luchów, strzeżone przez służbę z Ożannej. W 1578 r. Luchów notowany był jako osada należąca do starostwa leżajskiego. Wówczas we wsi było 20 zagrodników (małorolni) 13 komorników (bezrolni) oraz młyn i karczma.<sup>1</sup> W Luchowie oprócz rolnictwa, zajmowano się wyrobem kamieni młyńskich, w 1584 r. z Luchowa do Zamościa wysłano 40 dużych i 30 mniejszych kamieni młyńskich.<sup>2</sup> W 1588 r. Jan Zamoyski otrzymuje za zasługi w zwycięstwach, kompleks dóbr starostw krzeszowskiego i zamechskiego, w skład których wchodził Luchów. Ordynacja Zamojska otrzymuje te tereny w formie dzierżawy wieczystej, stając się ich głównym właścicielem. W latach 1589 - 1628 w Luchowie były: cerkiew i karczma oraz dwa młyny. Wieś liczyła wtedy 24 zagrodników i 36 komorników. W 1652 r. Luchów odłączono od starostwa leżajskiego i utworzono tenutę luchowską (dzierżawa dóbr). Najazd Rakoczego w 1657 r. całkowicie spustoszył wieś. W 1766 r. tenutę luchowską w zamian za swoje wsie w powiecie pilzneńskim, otrzymał Adam Potocki, podkomorzy różański.<sup>3</sup> Po I rozbiorze Polski w 1772 r., Galicja Wschodnia, do której należał Luchów, dostaje się pod panowanie Austrii. Ludność wsi żyła swoim rytmem będąc pod wpływem nakazów właścicieli Ordynacji Zamojskiej. W 1809 r. Luchów wchodzi w skład nowo utworzonego Księstwa Warszawskiego, a w 1815 r. do Królestwa Polskiego. W latach 1810-1842 Luchów Dolny należy do powiatu tarnogrodzkiego, a następnie do powiatu zamojskiego. W 1827 roku folwark we wsi liczył 800 mórg ziemi ornej i 2260 mórg lasów. Pod koniec XIX wieku Luchów Dolny liczył 106 domów i 2092 morgi ziemi. W 1866 r. wieś dostaje się pod rządy carów rosyjskich, wchodząc w skład gminy Wola Różaniecka i nowo utworzonego powiatu biłgorajskiego. Pod zaborem rosyjskim pozostaje do 1914 r. Po wybuchu I wojny światowej Luchów Dolny zajmują Austriacy. W odrodzonej Polsce w 1918 r. Luchów Dolny wchodzi do powiatu biłgorajskiego. W 1919 r. utworzono w Luchowie Górnym parafię rzymskokatolicką, która obejmuje dotychczasową cerkiew. Do tego czasu społeczność katolicka Luchowa Dolnego należała do parafii tarnogrodzkiej.<sup>4</sup> Według spisu z 1921 r. w Luchowie Dolnym stwierdzono 142 domy, zamieszkałych przez 842 osoby, w tym 6 Żydów i 58 Ukraińców. W 1929 r. Stanisław Matraś posiadał w Luchowie 1134 ha.

<sup>1</sup> J. Półciartek, Położenie ludności wiejskiej starostwa leżajskiego w XVI – XVIII wieku, Warszawa – Kraków 1972, s. 39 i 137.

<sup>2</sup> M. Stworzyński, 1834, przyp. 295.

<sup>3</sup> J. Półciartek, Położenie ludności wiejskiej starostwa leżajskiego w XVI – XVIII wieku, Warszawa – Kraków 1972, s. 49, 52, 63, 137 i 225.

<sup>4</sup> Paca zbiorowa, Dzieje Tarnogrodu, Lublin 2006, s. 202.

W okresie II wojny światowej Luchów Dolny przeżywa bardzo ciężkie czasy. We wrześniu 1939 r. obrona rejonu Tarnobrodu i Luchowa Dolnego przypadła w udziale Armii Kraków dowodzonej przez gen. brygady Antoniego Szyllinga, która pojawiła się tu około 10 września, przemieszczając się z kierunku Kuryłówki do Tarnobrodu. W dniu 14.09.1939 r. w godzinach popołudniowych z rejonu Sieniawy, nacierają siły niemieckie na Tarnobród i pojawiają się w Luchowie Dolnym. W dniu 27.09.1939 r. w okolicy Luchowa Dolnego zgodnie z zawartym układem Ribbentrop – Mołotow wkraczają żołnierze Armii Czerwonej, ale na podstawie nowego porozumienia wytyczono granicę między Niemcami i ZSRR, która miała przebiegać wzdłuż Pisy – Narwi – Bugu – Sanu. W ten sposób Luchów Dolny dostał się pod okupację niemiecką 5.10.1939 r.<sup>5</sup> W początkowym okresie władzę okupacyjną sprawował Wehrmacht. Wprowadzono godzinę policyjną, nakazano oddanie broni, sprzętu i umundurowania wojskowego, aparatów radiowych, rowerów, wprowadzono ewidencję osób w wieku poborowym, żołnierzy i oficerów Wojska Polskiego, zgłoszenie przez Żydów całego posiadanego majątku, ograniczenie ruchu cen, rejestracji pojazdów mechanicznych, zapasów smarów i olejów, zakazu ruchu ludności bez przepustek.<sup>6</sup> 26.10.1939 r. opublikowano dekret z 12.10.1939 r. o utworzeniu Generalnego Gubernatorstwa, będącego pod zwierzchnią władzą III Rzeszy. Luchów Dolny znalazł się w dystrykcie lubelskim i gminie Wola Różaniecka. Gminami kierowali wójtowie, którym podlegali sołtysi, nadzorowani przez Niemców. W Luchowie Dolnym sołtysiem w latach wojny byli: Graszka Wojciech i Michał Ciołek. Niemcy w końcu 1939 r. na terenie Generalnej Guberni przeprowadzili spis rolny, by ułatwić sobie orientację w możliwościach produkcji rolniczej. Znacznym obciążeniem dla mieszkańców wsi było angażowanie ich do różnych prac np. przy naprawie dróg, zwózce drzewa z lasu, były to tzw. szarwarki. Okupant intensywnie eksploatował ludność, dowodem było rozporządzenie Hansa Franka z 26.10.1939 r. wprowadzające powszechny obowiązek pracy dla Polaków w wieku 18 – 60 lat, a w dniu 14.12.1939 r. rozporządzeniem objęto młodzież w wieku 14 – 18 lat. Niemcy wysyłali przymusowo Polaków do różnych prac w Rzeszy, początkowo w rolnictwie a później w przemyśle. Wiosną 1940 r. sołtysi otrzymali polecenie sporządzenia imiennych wykazów młodych ludzi, którzy mieli być skierowani na roboty do Niemiec. Na podstawie wykazów, urząd pracy (Arbeitsamt) wysyłał imienne wezwania do stawienia się do pracy w określonym terminie, a gdy ktoś się nie zgłaszał to był doprowadzany przez żandarmerię. Młodzi ludzie ukrywali się po lasach, polach, w schronach itp. i wielu udawało się ustrzec przed wywózka. W dniach 20 i 21 stycznia 1940 r. ukazały się pierwsze zarządzenia w Generalnej Guberni dotyczące obowiązkowych dostaw produktów rolnych, takich jak zboża, ziemniaki, pasze, mleko, tłuszcze, oraz zwierzęta rzeźne. W późniejszym czasie przymusem skupu objęto: jaja, drób, wełnę, rośliny włókniste, warzywa i owoce. W roku 1940 przyjęto zasadę tylko częściowej odpłatności za podstawowe produkty rolne objęte systemem kontyngentowym. W końcu 1941 r. wprowadzono zakaz wolnego obrotu płodami rolnymi, zakaz gospodarskiego uboju bydła i trzody chlewnej. Nieprzestrzeganie tych przepisów groziło wysokimi karami, z karą śmierci włącznie. Odbiorem płodów rolnych w Luchowie Dolnym zajmowała się Spółdzielnia Rolniczo – Handlowa „Jedność”. Sytuacja na rynku rolnym uległa pogorszeniu po wydanym 11.07 1942 r. rozporządzeniu Hansa Franka „w celu ochrony zbiorów” wprowadzającym stan wyjątkowy w rolnictwie. Ściąganiem kontyngentów zajmować się zaczęły organy policyjne. Podniesiono wymiar kontyngentów, działania żandarmerii i policji przy ściąganiu zamieniły się w pospolity rabunek. W 1942 r. Niemcy wprowadzili kolczykowanie bydła i trzody chlewnej. Rolnicy próbowali w różny sposób ukrywać zwierzęta i produkty rolnicze, lecz kontyngent

---

<sup>5</sup> Agresja sowiecka na Polskę w świetle dokumentów 17 września 1939 r., t. 1, Geneza i skutki agresji, red. E. Kozłowski, Warszawa 1994, s. 274.

<sup>6</sup> Z. Mańkowski, Między Wisłą a Bugiem. Studium o polityce okupanta i postawach społeczeństwa, Lublin 1978, s. 65 n.

szczególnie zwierząt rzeźnych, był dużym obciążeniem dla wsi. W dniu 24.06.1943 r. Niemcy rozpoczęli pacyfikację powiatu biłgorajskiego. Wysiedlenie Luchowa Dolnego nastąpiło 29.06.1943 r., o świcie oddziały SS, Wehrmachtu i policji otoczyły wieś, sołtysowi nakazano ogłosić, że wszyscy mieszkańcy niezwłocznie mają się stawić na początku wsi od wschodniej strony, ze sobą mogli zabrać podręczny pakunek do 10 kg. Wszyscy opuścili swoje domostwa, bydło i inne zwierzęta wypuszczono z zagród, tylko nielicznym mieszkańcom wsi udało się uciec do lasu lub ukryć. Po wsi rozeszli się niemieccy żołnierze i nakazywali opuszczać domostwa. Wysiedlenie nie dotyczyło rodzin ukraińskich zamieszkałych we wsi lub spokrewnionych z nimi, niektórzy Polacy starzy i chorzy uzyskali schronienie u rodzin ukraińskich zamieszkałych w Luchowie Dolnym. Po zebraniu wszystkich mieszkańców w wyznaczonym miejscu, uformowano kolumny i pieszo przepędzono ludzi na Pierogowiec, umieszczając ich w stodołach. W nocy, aż do wczesnego ranka 30.06.1943 r. samochodami transportowymi przewieziono ich do obozu przejściowego w Zamościu. Obóz ten składał się w większości z drewnianych baraków, otoczonych zasiekami z drutu kolczastego. Pobyt w zamojskim obozie trwał około miesiąca. Warunki pobytu były nieludzkie, dokuczał głód, brud, upał, szerzyły się różne choroby, straszliwa wszawica. Ludzie byli traktowani nieludzko, często bici przez niemieckich i ukraińskich strażników. Wyżywienie było fatalne, jedli łupiny z wodą, czasem posypane otrębami. Najbardziej cierpiały dzieci, które czasami podchodziły do ukraińskich strażników, prosząc o chleb czy okruchy z chleba, czasami kończyło się to pobiciem ich przez strażnika. W obozie w Zamościu dokonano pierwszej selekcji i niektórych szczególnie starszych nie nadających się do pracy, skierowano w drogę powrotną do Luchowa Dolnego. Około 25 -26.07.1943 r. wagonami do przewozu bydła, przewieziono wysiedleńców do Lublina. Po wyładunku wszystkich skierowano do łaźni miejskiej. Po kilkudniowym pobycie w Lublinie (znaczna część w obozie w Majdanku, w szkole przy ul. Krochmalnej), dokonanej selekcji, według następujących zasad:

- AA /Arbeitseinsatz/ - zdolny do pracy przeznaczony na roboty przymusowe do Niemiec,
- RD /Rentendorfer/= starcy chorzy ułomni /do szybkiej eksterminacji,
- AG /Arbeitsansatz Generalgouvernement/ zdolni do pracy pozostający jako parobcy przydzieleni nasiedlonym Volksdeutschem,
- KL / Lager Birkenau/ wysiedleńcy skierowani do obozu Auschwitz - Birkenau do fizycznej likwidacji,
- WE /Wiedereindeutschungsfähig/ - osoby nadające się do zniemczenia,
- KI /Kinderaktion/ dzieci - po sprawdzeniu czystości rasowej były deportowane w głąb Niemiec do zniemczenia / wadliwe rasowo otrzymywały kategorię KL/.

Większość wysiedlonych z Luchowa Dolnego skierowano bydłocymi wagonami do Wrocławia do dyspozycji Arbeitsamtu (urzędu pracy). Tam zgłaszali się okoliczni Niemcy i dokonywali wyboru polskich rodzin do pracy w swoich gospodarstwach czy majątkach ziemskich. Przesiedleńcy pracowali za wyżywienie jak niewolnicy. Traktowani byli różnie, jedni lepiej drudzy gorzej. W styczniu i lutym 1945 r. kiedy zbliżało się wysiedlenie przez Rosjan, to Niemcom bardzo zależało żeby Rosjanom mówić, że byli dobrze traktowani przez nich. Po przejściu frontu, ludność ruszyła w drogę powrotną do Luchowa Dolnego, co nie było ani łatwe, ani bezpieczne. Zadawano sobie pytanie, czy jest do czego wracać? Po wysiedleniu mieszkańców Luchowa Dolnego, w ich miejsce w 1943 r. nasiedlono Niemców i Ukraińców, którzy mieli gospodarować we wsi. I Front Ukraiński wyzwolił Luchów Dolny spod okupacji hitlerowskiej w dniu 22.07.1944 r., dzień wcześniej opuścili wieś Niemcy i Ukraińcy.<sup>7</sup> Powrót wysiedleńców najczęściej z okolic Wrocławia do Luchowa Dolnego trwał około 2 miesięcy i był bardzo trudny i niebezpieczny. Powracający mieszkańcy Luchowa Dolnego zaczęli organizować swoje życie we wsi.

---

<sup>7</sup> Paca zbiorowa, Dzieje Tarnogrodu, Lublin 2006, s. 264.

Domy mieszkalne i zbudowania gospodarcze najczęściej przetrwały zawieruchę wojenną, jednak wymagały remontu, by zamieszkać i zacząć gospodarować. W domach mieszkalnych często brakowało podłóg, czy szyb w oknach. Wysiedleńcy musieli zagospodarować pola, troszczono się o to by pozyskać zboża pod zasiew i ziemniaki do zasadzenia. Wszyscy zaczęli dorabiać się od początku z wyjątkiem tych, którzy uchronili się przed wysiedleniem lub wrócili wcześniej z przymusowych robót w Niemczech. Po skromnych zniwach w 1945 r., było skromnie ale ludności nie groziło widmo głodu. Problemem miejscowej ludności były bandy, które napadały i ograbiały biedne wsie. W dniu 29.09.1954 r. Luchów Dolny wszedł w skład gromady Luchów Górny. Z dniem 1.07.1960 r. zniesiono gromadę Luchów Górny, a jej obszar włączono do gromady Wola Różaniecka. W dniu 1.01.1973 r. Luchów Dolny wchodzi w skład gminy Tarnogród. Do 1.06.1975 r. Luchów Dolny należał do województwa lubelskiego, a od tego dnia zostaje włączony do nowo utworzonego województwa zamojskiego. Do województwa lubelskiego i powiatu biłgorajskiego Luchów Dolny powrócił z dniem 1 stycznia 1999 roku. W dniu 1.07.2010 r. w Krajowym Rejestrze Sądowym zarejestrowane zostało Stowarzyszenie „Złota Nitka” w Luchowie Dolnym.

Od 1945 r. sołtysami w Luchowie Dolnym byli w kolejności: Filist Józef, Wojciech Pogorzelec, Franciszek Krasowski (1950-1955), Wojciech Pogorzelec (1955-1973), Bolesław Krzychowiec (10.1973 r. – 01. 1974 r.), Jan Majcher. Obecnie sołtysem wsi jest Adam Pogorzelec. Dziś Luchów Dolny obejmuje obszar o powierzchni 1528 ha zamieszkały przez około 600 osób. Życie miejscowości skupia się wokół Szkoły Podstawowej, Klubu Rolnika z Centrum Kształcenia na Odległość oraz Świetlicą Środowiskowa, ponadto we wsi jest dwa sklepy spożywcze. Wieś ma bezpośrednie połączenie autobusowe z Rzeszowem, Leżajskiem, Biłgorajem i Tarnogrodem. Mieszkańcy są bardzo zadowoleni, że w połowie wsi jest chodnik wzdłuż drogi powiatowej, biegnącej przez Luchów Dolny, pragnieniem jest by chodnik był w całej wsi.

Opracował; Henryk Wlaź<sup>8</sup>

---

<sup>8</sup> Autor artykułu uważa, że zawarte treści mogą być wzbogacone, o ewentualne informacje osób, które zechcą je przekazać do zamieszczenia w kolejnym 2 opracowaniu.